

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC

HÀ THỊ HƯƠNG LAN

**CẢM THỨC ĐÔ THỊ TRONG TIỂU THUYẾT
SỐ ĐỎ CỦA VŨ TRỌNG PHỤNG**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

Thái Nguyên - 2016

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC KHOA HỌC**

HÀ THỊ HƯƠNG LAN

**CẢM THỨC ĐÔ THỊ TRONG TIỂU THUYẾT
SỐ ĐỎ CỦA VŨ TRỌNG PHỤNG**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60220121

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

NGƯỜI HƯỚNG DẪN KHOA HỌC:

PGS.TS NGUYỄN ĐĂNG ĐIỆP

Thái Nguyên - 2016

LỜI CẢM ƠN

Tôi xin bày tỏ lòng cảm ơn chân thành, sâu sắc tới PGS.TS Nguyễn Đăng Điệp đã tận tình hướng dẫn, chỉ bảo và khích lệ tôi trong quá trình thực hiện luận văn này.

Xin được cảm ơn Khoa Ngữ văn trường Đại học Khoa học – Đại học Thái Nguyên cùng các thầy giáo, cô giáo đã nhiệt tình giảng dạy, tư vấn, tạo điều kiện thuận lợi cho tôi trong việc học tập và nghiên cứu.

Xin chân thành cảm ơn gia đình, bạn bè, đồng nghiệp... đã luôn động viên, giúp đỡ tôi để luận văn được hoàn thành.30

Thái Nguyên, ngày 14/5/2016

Học viên

Hà Thị Hương Lan

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan rằng số liệu và kết quả nghiên cứu trong luận văn này là kết quả nghiên cứu của riêng tôi trên cơ sở của giáo viên hướng dẫn, có tham khảo thành quả nghiên cứu của những người đi trước. Tôi cũng xin cam đoan rằng mọi sự giúp đỡ cho việc thực hiện luận văn này đã được cảm ơn và các thông tin trích dẫn trong luận văn đã được chỉ rõ nguồn gốc.

Học viên**Hà Thị Hương Lan**

MỤC LỤC

MỞ ĐẦU.....	1
1. Lí do chọn đề tài.....	1
2. Lịch sử vấn đề	2
2.1. Nghiên cứu chung về Vũ Trọng Phụng	2
2.2. Nghiên cứu về đô thị và đô thị hóa trong sáng tác của Vũ Trọng Phụng nói chung và trong <i>Số đỏ</i> nói riêng.....	5
3. Đối tượng và mục tiêu nghiên cứu.....	9
4. Nhiệm vụ và phương pháp nghiên cứu	9
4.2.1. Phương pháp hệ thống	9
4.2.2. Phương pháp xã hội học	10
4.2.3. Phương pháp phân tích tác phẩm tự sự.....	10
4.2.4. Phương pháp thống kê, so sánh	10
5. Phạm vi nghiên cứu.....	10
6. Cấu trúc luận văn.	10
7. Đóng góp của luận văn.....	11
CHƯƠNG 1: <u>ĐÔ THỊ TRONG VĂN HỌC HIỆN ĐẠI VÀ SỰ XUẤT HIỆN CỦA VŨ TRỌNG PHỤNG</u>	12
1.1. Quá trình đô thị hóa ở Việt Nam nửa đầu thế kỉ XX.....	12
1.1.1. Khái niệm đô thị và văn học đô thị	12
1.1.2. Tiến trình đô thị hóa ở Việt Nam	13
1.1.3. Tác động của đô thị hóa tới đời sống văn hóa Việt Nam	14
1.2. Sự xuất hiện của cảm thức đô thị trong văn học Việt Nam	16
1.2.1. Giai đoạn từ đầu thế kỉ XX đến những năm 1930.....	17
1.2.2. Giai đoạn từ 1930 đến 1945	18
1.2.3. Giai đoạn từ 1945 đến 1985	20
1.2.4. Giai đoạn từ 1986 đến nay.....	21
1.3. Cảm thức đô thị trong sáng tác Vũ Trọng Phụng	23

CHƯƠNG 2: MÔI TRƯỜNG VĂN HÓA ĐÔ THỊ VÀ CON NGƯỜI ĐÔ THỊ TRONG TIỂU THUYẾT SỐ ĐỎ CỦA VŨ TRỌNG PHỤNG	28
2.1. Môi trường văn hóa đô thị trong <i>Số đỏ</i>	28
2.1.1. <i>Môi trường hỗn tạp, bát nháo</i>	28
2.1.2. <i>Không gian sống đầy tệ nạn, hiểm họa</i>	33
2.2. Con người đô thị trong <i>Số đỏ</i>	41
2.2.1. <i>Những kẻ lai căng, học đòi “Tây hóa”</i>	41
2.2.2. <i>Lớp người trưởng giả học làm sang, háo danh, phô trương</i>	47
2.2.3. <i>Những kẻ bịp gặp thời</i>	51
CHƯƠNG 3: MỘT SỐ THỦ PHÁP NGHỆ THUẬT ĐẶC SẮC	59
3.1. Tạo dựng các chuỗi tình huống	59
3.1.1. <i>Tình huống tranh cãi</i>	60
3.1.2. <i>Tình huống ngẫu nhiên</i>	62
3.1.3. <i>Tình huống phi lý</i>	63
3.2. Nghệ thuật khắc họa nhân vật	65
3.2.1. <i>Chân dung biếm họa</i>	66
3.2.2. <i>Bút pháp hư cấu nghệ thuật</i>	70
3.3.3. <i>Khắc họa nhân vật qua đối thoại</i>	73
3.3. Ngôn ngữ, giọng điệu	75
3.3.1. <i>Ngôn ngữ trào phúng</i>	75
3.3.2. <i>Giọng điệu trào phúng</i>	81
KẾT LUẬN	90
TÀI LIỆU THAM KHẢO	

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

1.1. Vũ Trọng Phụng là một tài năng độc đáo, hấp dẫn, một trong những cây đại thụ của văn học Việt Nam thế kỉ XX. Ra đi khi mới 27 tuổi đời và chưa đầy mười năm cầm bút nhưng Vũ Trọng Phụng đã để lại một di sản văn học rạng rỡ, trong đó có nhiều tác phẩm đứng ở đỉnh cao và có giá trị lâu dài. Làm nên sức mạnh giá trị văn tài của nhà văn họ Vũ chính là ở nội dung hiện thực “*đáng khóc, đáng cười*” (Ngô Tất Tố) và nghệ thuật tài hoa độc đáo. Vũ Trọng Phụng viết đủ thể loại văn xuôi nhưng tài năng bộc lộ đầy đủ nhất ở phóng sự và tiểu thuyết. Tác giả của *Giông tố, Vỡ đê, Số đỏ, Cạm bẫy người, Kỹ nghệ lấy Tây, Com thầy com cô...* đã không ngại vạch trần sự đảo điên, bát nháo, lố lăng của xã hội đương thời trước cơ chế thị trường khi đồng tiền lên ngôi. Đặc biệt, Vũ Trọng Phụng còn được nhìn nhận như một mẫu hình nhà văn “*diễn đạt trung thành tinh thần đô thị*”[38, tr. 311] bởi ông đã có mặt đúng lúc, có những đóng góp xứng đáng về đề tài thành thị - một đề tài mới của văn học Việt Nam hiện đại.

1.2. Nói đến tiểu thuyết Vũ Trọng Phụng không thể không nhắc đến tác phẩm *Số đỏ* - “*cuốn sách ghê gớm có thể làm vinh dự cho mọi nền văn học*” (Nguyễn Khải, Tham luận tại Đại hội III, Hội nhà văn Việt Nam, tháng 9 năm 1983). *Số đỏ* hấp dẫn người đọc không bởi nội dung hiện thực sâu sắc “*phơi bày, chế nhạo tất cả những cái rởm, cái xấu, cái bần tiện, cái đồi bại của cả một hạng người, một thời đại*” (Lưu Trọng Lư) mà còn bởi nó mang một cảm thức độc, lạ về một đề tài khá mới trong dòng văn chương truyền thống bấy giờ. Nhà nghiên cứu Peter Zinoman cho rằng “*Số đỏ tiêu biểu cho thời gian và không gian đặc biệt đã sản sinh ra nó*”[42], đó là những năm 30 của thế kỉ XX trong “*một đô thành dờ dờ ương ương, rì rầm những đối thoại gay gắt, những toan tính gian ngoan, thánh thót những lời tán tỉnh yêu đương tân kỳ và quái gở...*”[38, tr. 301]. Trải qua nhiều sự sàng lọc của thời gian, sức sống của *Số đỏ* ngày càng lan tỏa sâu rộng là bởi những giá trị vĩnh cửu ấy.

1.3. Hiện nay, chương trình Ngữ văn trong nhà trường có sự góp mặt sáng tác của Vũ Trọng Phụng. Việc nghiên cứu cảm thức đô thị trong tiểu thuyết *Số đỏ* của nhà văn Vũ Trọng Phụng là một nội dung giúp nhận diện được những đặc sắc riêng trong phong cách của một nhà văn, đồng thời góp phần hình dung diện mạo một đề tài độc đáo của văn học Việt Nam giai đoạn 1930 - 1945. Đây cũng là cơ hội giúp người viết thực hành nghiên cứu khoa học, rèn luyện kỹ năng phân tích tác phẩm tự sự, phục vụ cho việc giảng dạy tốt hơn trong nhà trường phổ thông.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Nghiên cứu chung về Vũ Trọng Phụng

Trong lịch sử văn học Việt Nam từ những năm 1930 đến 1945, ít có nhà văn nào mà sự đánh giá của giới nghiên cứu và bạn đọc lại phong phú như Vũ Trọng Phụng. Qua những tài liệu thu thập được trong quá trình nghiên cứu chúng tôi thấy có tới hàng trăm công trình, bài viết, nghiên cứu đánh giá về Vũ Trọng Phụng của nhiều nhà văn, nhà thơ, nhà nghiên cứu phê bình có tên tuổi. Nhìn chung, quá trình ấy có thể chia thành ba chặng lớn như sau:

Chặng thứ nhất (trước 1945): Những đánh giá về Vũ Trọng Phụng trong thời gian tác giả còn sống. Khi mới xuất hiện trên văn đàn, người ta bị choáng váng với hiện tượng khác lạ này. Xung quanh sáng tác của ông bấy giờ có rất nhiều cuộc tranh cãi nảy lửa, trong thời gian dài ông trở thành nghi án văn học.

Nhất Chi Mai - trên báo *Ngày nay* số 51 ra ngày 14/3/1937- lên án đích danh Vũ Trọng Phụng với những lời gay gắt về một lối văn “*nhờ nhóp*”, “*sống sống*”, “*trần truồng*” và liệt Vũ Trọng Phụng vào hạng “*một nhà văn nhìn thế gian qua cặp kính đen, có một bộ óc đen và một nguồn văn càng đen nữa*”.

Trong *Văn học và triết luận*, Mộng Sơn khi chứng kiến sức mạnh vạm vỡ của đồng tiền ở vở kịch *Không một tiếng vang* đã cho rằng “*đồng tiền chỉ là phương tiện của sự lưu thông, sao ông lại tin rằng cái gì cũng kèm đồng tiền, ai cũng phải nhờ đồng tiền và chỉ có những cách xoay tiền mới đáng cho người ta tụng niệm*”[38, tr. 154]. Tác giả này cũng cho rằng *Làm đĩ* là một cuốn sách “*khiêu dâm*” mà tất cả những ai đứng đắn tuyệt đối không nên đọc.

Như vậy, ở giai đoạn này, nhà văn họ Vũ bị lên án như một nhà văn dâm uế và có luồng nhân quan đen tối. Những quy chụp ấy đều nảy sinh từ quan niệm đạo đức phong kiến hoặc từ mỹ học lãng mạn, chuộng cái đẹp thi vị, nhẹ nhàng nên việc Vũ Trọng Phụng bị kết án không phải là sự lạ.

Sau khi Vũ Trọng Phụng qua đời (tháng 10.1939), xung quanh đám tang của nhà văn nghèo bạc mệnh là hoạt động khá sôi nổi của giới văn học Hà Nội khi đó. Trong tang lễ Vũ Trọng Phụng, thi sĩ Lưu Trọng Lư đọc những lời thông thiết: *"Người vừa từ giã chúng ta là một văn tài lỗi lạc... Văn chương người ấy đã làm cho kẻ trọc phú phải giật mình, kẻ trưởng giả phải cúi kính. Vì đâu có cái nguồn cảm mãnh liệt ấy, mà người ta tưởng như không tìm được ở anh. Vì đâu cái sức sáng tạo màu nhiệm ấy, vì đâu cái sức mạnh ấy của tâm hồn? Vì đâu cái danh thép ấy của giọng văn? Vì đâu? Thưa các ngài, đó chỉ là bí thuật của thiên tài. Và đó là sức mạnh của sự tin tưởng. Sức mạnh ấy là một động lực phản lại những cái gì đã bất công, đã đòi bại, đã mục nát, cái rơm cái xấu của những ông trưởng giả, cái xấu cái bần tiện cái đòi bại của một hạng người, của một thời đại..."* [41, tr. 58].

Tạp chí Tao Đàn số 12-1939 đã ra ngay một số đặc biệt về Vũ Trọng Phụng với những hồi kí, tiểu luận, phê bình, chân dung văn học, câu đối khóc... kí tên hàng chục nhà văn, nhà nghiên cứu tên tuổi đương thời, đủ để xác định giá trị và vị thế của Vũ Trọng Phụng trên văn đàn đương thời. Tuy nhiên, những bài viết ấy mới chỉ đánh giá Vũ Trọng Phụng ở mức độ khái quát, chưa đi sâu vào nhiều vấn đề cụ thể. Đáng lưu ý, có ý kiến của Trương Tửu, bên cạnh những lời ngợi ca hết lời, nhà nghiên cứu đã nhận xét về tài văn độc đáo của nhà văn họ Vũ: *"Ông là đũa con trực tiếp của cuộc đời. Tài nghệ ông không làm bằng sự bắt chước. Nó làm bằng kinh nghiệm cá nhân và nỗ lực cá nhân. Bởi vậy, trong đô thành văn học Việt Nam hiện đại, ông giữ riêng một ngọn cờ mà chính tay ông đã dệt thành. Ông đã chiếm riêng được một ghế ngồi - ở góc tận cùng bên trái. Nghệ thuật tả chân phải nhận ông là một phần tử tiên phong và can đảm"* [38, tr. 67].

Chặng thứ hai (1945 – 1985). Sau Cách mạng tháng Tám, Vũ Trọng Phụng vẫn khẳng định được tầm vóc nhà văn lớn, cây bút tiêu biểu nhất của văn học phê phán trước cách mạng. Trong Hội nghị tranh luận văn nghệ Việt Bắc năm 1949, Tố

Hữu đã nói: “*Vũ Trọng Phụng không phải là cách mạng nhưng cách mạng cảm ơn Vũ Trọng Phụng đã vạch rõ cái thực tại xấu xa của xã hội ấy*”. Nguyễn Đình Thi thì cho rằng “*Vũ Trọng Phụng cũng như Balzac, chép đúng được thực tại nên có giá trị cách mạng*”[37, tr. 416]. Nguyễn Tuân khi giới thiệu tiểu thuyết *Giông tố* đã cho rằng văn phẩm Vũ Trọng Phụng “*nói một cái gì rất lớn.. cái hoài bão rất lành, rất đẹp*”[41, tr. 382]. Người ta còn gọi ông là “*nhà văn của thời đại*”, “*Người chiến sĩ đã tranh đấu đến phút cuối cùng*” và đặt ông vào vị trí “*Vinh quang của những người bất tử*”.

Sau hòa bình lập lại, sáng tác của Vũ Trọng Phụng thực sự được quan tâm chú ý với các bài viết của Nguyễn Đình Thi, Nguyên Hồng, Đào Duy Anh... và đặc biệt là một công trình khá khá dày dặn của Văn Tâm - chuyên luận *Vũ Trọng Phụng - nhà văn hiện thực*. Tuy nhiên, do sự cổ xúy của nhóm Nhân Văn - Giai Phẩm qua một số bài viết khá ồn ào nên Vũ Trọng Phụng bỗng dưng trở thành tiêu điểm cho cuộc đấu tranh tư tưởng mang màu sắc chính trị. Có những ý kiến hầu như phủ nhận hoàn toàn giá trị sự nghiệp văn học của nhà văn họ Vũ và có ảnh hưởng mạnh mẽ đến số đông người không có điều kiện hiểu rõ vấn đề. Tháng 6 - 1960, Viện Văn học tổ chức thảo luận về Vũ Trọng Phụng, nhưng theo nhà nghiên cứu Phong Lê, đây là một “*cuộc bàn luận không có kết luận*” và chỉ làm nổi rõ “*tính chất phức tạp đặc biệt của vấn đề Vũ Trọng Phụng*”. Sáng tác của nhà văn chỉ thực sự được nhìn nhận một cách khá toàn diện kể từ khi có “*luồng gió đổi mới mạnh mẽ trên đất nước*”[40, tr. 22]. Vũ Trọng Phụng là một trong những hiện tượng văn học phức tạp nhất sớm được nhìn nhận lại bằng một thái độ mới. Hàng loạt các bài báo, công trình, những cuộc hội thảo, những hội nghị khoa học được tổ chức một cách trọng thể cùng với việc xuất bản *Tuyển tập Vũ Trọng Phụng* đã tạo nên một chặng mới trong tiến trình tìm hiểu, nghiên cứu Vũ Trọng Phụng, trả lại vẹn nguyên tâm vóc Vũ Trọng Phụng trên văn đàn.

Chặng thứ ba (1986 đến nay). Sáng tác của Vũ Trọng Phụng thật sự được nhìn nhận, đánh giá hầu như trên tất cả các mặt. Nhà nghiên cứu Nguyễn Hoàn Khung trong cuốn *Văn học Việt Nam (1900 - 1945)* đã có bài viết về Vũ Trọng Phụng với sự đánh giá sâu sắc, toàn diện, vạch ra từng chặng đường sáng tác của